

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРИФРАЗ У СУЧАСНИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 23.
УДК 070.41.

Шаповалова Г. Особливості використання перифраз у сучасних закарпатських друкованих ЗМІ; 8 стор.;
кількість бібліографічних джерел - 9; мова українська.

Анотація. У науковій розвідці розглядаємо функціональні особливості, граматичну будову, роль перифрази як стилістичного засобу розчленованої та нерозчленованої структури, що активно функціонує в закарпатських друкованих ЗМІ.

Ключові слова: перифраза, стилістичне явище, функції, закарпатські друковані ЗМІ.

Summary. The scientific investigation deals with the functional peculiarities, grammatical structure, the role of periphrasis as the stylistic mean of disjointed and jointed structure which functions actively in printed mass media in Zakarpattia.

Key words: periphrasis, stylistic phenomenon, functions, printed mass media in Zakarpattia/

Журналістика як творча професія вимагає від фахівця вільного володіння словом, уміння максимально точно й вичерпно висловити думку, вироблення ідіостилю, під яким розуміємо «неповторний спосіб спілкування, притаманний окремій особі; сукупність мовних і позамовних складових, чинників мовної та комунікативної компетенції окремого носія мови і культури» [1, с. 325-326]. Прагнення до оригінальності висловлювання, а отже, постійний пошук свіжих і нетривіальних засобів вербалізації задуму, потреба впливати не лише на рацію, а й на емоції читачів спонукають журналістів до використання експресивних засобів мови, одним із яких є перифраза. Названа одиниця мови та мовлення була і є предметом наукових зацікавлень багатьох вітчизняних науковців (М. Пилинського, М. Коломійця, Є. Ругешевського, І. Ю. Кобилянського, Є. А. Макаренка та ін.). Одряджу зауважимо, що в науковій літературі існують протиріччя в розумінні й тлумаченні поняття «перифраза», що зумовлено його особливістю природою, складністю, інтердисциплінарним характером, поліфункціональністю.

В сучасному українському мовознавстві сформувалися два основні напрями вивчення перифраз – стилістичний та ономазіологічний. Представники першого розглядають перифразу як стилістичне явище, а науковці-семасіологи вважають її одиницею номінації [4, с. 7]. У більшості лексикографічних праць в українському словництві перифразу тлумачать як стилістичний засіб. До прикладу, у «Словнику лінгвістичних термінів» Д. І. Ганича, І. С. Олійника читаємо, що це «описовий зворот мови, або стилістична фігура, троп, за допомогою якого передається зміст іншого слова чи виразу, шляхом підкреслення якоїсь особливості, якості, істотних у певному контексті чи ситуації». Автори лексикографічної праці розглядають перифразу як описове образне найменування, котре завжди містить певну оцінку, «допомагає яскравості, виразності зображення» [2, с. 185].

Натомість в енциклопедії «Українська мова» перифразу визначено: 1) як одиницю словотворення – «еквівалентне слову аналітичне вислов-

лювання, що служить для встановлення семантики похідного слова» (Н. Ф. Клименко); 2) як стилістичний ресурс – «слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо» (Є. С. Ругешевський) [8, с. 472].

У зв'язку з цим постає ще одна проблема: чи можна вважати перифрастичними одиницями власне слова як секундарні, похідні назви предметів і явищ. В енциклопедичній праці «Языкознание. Большой энциклопедический словарь» (М., 1998) перифразу тлумачать як стилістичний прийом, котрий полягає у непрямому, описовому, позначенні предметів і явищ дійсності (переважно емоційно-експресивного, оцінного характеру). Основним призначенням перифрази є посилення виразності тексту, дієвості висловлювання [9, с. 371]. Таким чином, диференційною ознакою перифрази є описовість, але ця риса властива не лише одиницям із розчленованою структурою, а і словам. Тому вважаємо, що перифрастичні утворення можуть мати й однослівну структуру за умови, що вторинна номінація ґрунтується на переосмисленні (найчастіше – метафоричному й метонімічному) значення денотата, виокремленні його найістотніших рис. До прикладу: «На виборах до ВР АРК біло-блакитні здобули 80 % голосів» (Український тиждень. – № 6 / 11 – 17.02.2011. – С. 14); «Хлопець-старшокласник, типовий «ботанік», уперше наважився піти до клубу» (Український тиждень. – № 6 / 11 – 17.02.2011. – С. 22) тощо.

У цій статті ми розглядаємо функціональні особливості, граматичну будову, роль перифрази як стилістичного засобу розчленованої та нерозчленованої структури, що активно функціонує в регіональних друкованих ЗМІ. Джерельною базою розвідки стали закарпатські часописи «Фест», «Закарпатська правда», «Старий замок-Паланок» за 2010 – 2011 рр. Актуальність дослідження зумовлена потребою в більш чіткому окресленні поняття «перифраза», необхідністю вивчення виразальних можливостей, функціонального навантаження одиниць вторинної номінації в сучасному медіадис-

курсів, а також власне емпіричним матеріалом. Своєрідність використання перифраз у періодиці Закарпаття уже було предметом вивчення науковців, зокрема О. Д. Пискач у співавторстві розглянула структурно-семантичні та стилістичні особливості перифрастичних одиниць у медіатекстах закарпатських друкованих засобів масової інформації 2004 – 2006 рр. [6]. Науковець виокремила перифрази п'яти тематичних груп (перифрази на означення осіб, перифрастичні одиниці на означення топонімів, вторинні номінації рослин і тварин, описові звороти на означення речовин і матеріалів, перифрази на означення конкретних і абстрактних понять), з-поміж яких з погляду граматичної структури домінують субстантивно-субстантивні й субстантивно-ад'єктивні словосполучення [6, с. 100-101]. Велику увагу О. Д. Пискач приділила з'ясуванню ролі перифраз, котрі, як вважає мовознавець, у текстах аналізованих часописів виконують дві основні функції: номінативну й емоційно-експресивну (яка проявилася в урочисто-піднесеному, гумористичному, сатиричному, співчутливому різновидах) [6, с. 102].

Вивчення специфіки функціонування перифрастичних зворотів у медіамовленні закарпатських журналістів потребує продовження. Новий емпіричний матеріал дозволить простежити еволюцію образних засобів газетної мови, зокрема перифраз, з'ясувати своєрідність, структуру і значення вторинних номінацій у медіатекстах закарпатських часописів тощо. Отже, при аналізі зібраного нами фактичного матеріалу враховуємо різні аспекти перифрази як явища.

І. Відповідно до особливостей функціонування з-поміж виявлених нам описових зворотів виокремимо дві групи секундарних найменувань.

1) Узуальні (загальнономвні) перифрази – загальновідомі описові звороти, котрі легко ідентифікуються з денотатом і не зумовлені певним контекстом: *Основний Закон* (Конституція), *гарант Конституції* (президент держави), *Срібна Земля* (Закарпаття), *третья влада* (суд), *четверта влада* (журналістика), *місто над Ужем* (Ужгород), *місто над Латорицею* (Мукачеве), *Свята Земля* (Ізраїль), *народний обранець*, *слуга народу* (народний депутат), *працівник митниці* (митник), *вождь світової революції* (Ленін), *головний документ* (паспорт) та інші. Перифрази можуть ґрунтуватися на тропях, зокрема на метафорі, метонімії, синекдосі, гіперболі тощо.

Здебільшого загальнономвні перифрази позбавлені образності, вони виконують власне номінативну функцію, використовуються як синоніми до первинних назв і є засобом увиразнення журналістського мовлення, уникнення повторів.

Чималу групу аналізованих зворотів становлять перифрази, декодування яких обумовлене спільністю фонових знань журналіста і читача. Йдеться про конструкції на зразок *партія влади*, *владний конгломерат*, *друга людина над Дніпром* тощо, які потребують від комунікаторів уявлення про загальноукраїнський контекст.

Частина узуальних перифраз через велику частотність уживання втратила свіжість, оригінальність, новизну і перетворилася на мовні штампи (*чорне золото* (нафта), *блакитний екран* (телевізор), *блакитне паливо* (газ), *виборчий марафон*, *педагогічна нива*, *виробничі будні* тощо). Такі конструкції зневиразнюють, збіднюють журналістське мовлення, стереотипізують мислення як автора, так і реципієнта.

2) Оказіональні перифрастичні звороти, тт. індивідуально-авторські ситуативні найменування, для інтерпретації яких потрібен контекст: *«Хоч і оговтася від мертвої тиші дім дітвори (дитсадок – Ш.), але особливого комфорту для виховання не існувало»* (Фест. – 2011. – № 11 / 17 – 23 лют. – С. 6); *«Зернятка «Колосу» дають щедрих спортивних врожай»* – заголовок матеріалу про вихованців ДЮСШ «Колос» (СЗ. – 2011. – № 6 / 17 – 23 лют. – С. 13); *«Щодо паспортизації ромів, то нещодавно ми були на зустрічі з лідерами ромських організацій та міською владою. Представники громади пообіцяли надати інформацію щодо того, скільки мешканців таборів (ромів – Ш.) не мають документів»* (Фест. – 2011. – № 11 / 17 – 23 лют. – С. 11)

Індивідуально-авторські перифрази становлять найбільш численну групу вторинних номінацій, адже саме вони урізноманітнюють виклад матеріалу, посилюють дієвість медіатексту, виконують естетичну функцію, є засобом оцінки й емоційного впливу на читача. При їх створенні виявляється творча індивідуальність автора, його вміння нестандартно мислити й надавати думкам оригінальної вербальної форми. Перифрази можуть ґрунтуватися на тропях, зокрема на метафорі, метонімії, синекдосі, гіперболі тощо.

Погоджуємося з думкою сучасних науковців (М. О. Сиривлі [7], О. В. Євдокимової [3] та ін.), що оказіональні перифрази виконують також сугестивну функцію – формують ставлення реципієнта (позитивне, негативне, нейтральне) до предмета мовлення. Особливо влучні, промовисті авторські перифрази можуть набути неабиякого поширення в мові засобів масової інформації й перетворитися на узуальні.

Виразною ознакою індивідуально-авторських перифраз є їх естетична функція, проте в медіатекстах аналізованих часописів нами виявлено й випадки створення невдалих перифраз, що надто перевантажують, ускладнюють синтаксичну конструкцію (і висловлення в цілому), утруднюють розуміння читачем думки журналіста. Наведемо приклад: *«Спільно із цим підприємницько-бізнесовим ядром Дем'ячук впевнено відроджує правічні народні ремесла – килимарство, ткацтво, бондарство, різьбярство, садівництво, вівчарство – те, чим завжди славилася оця чарівна підполонинська глибинка під сивочолим Менчулом»* (Фест. – 2011. – № 11 / 17 – 23 лют. – С. 6). У цьому фрагменті медіатексту використано дві перифрази: *підприємницько-бізнесове ядро* (підприємці, фермери) та *підполонинська глибинка під сивочолим Менчулом* (село Вільхівські Лази), – котрі, на нашу дум-

ку, обтяжують фразу. Крім того, автор припустився ще й стилістичної помилки: включив в однорідний ряд з узагальнювальним словосполученням *народні ремесла* компоненти *садівництво* та *вівчарство*, котрі не є назвами ремесел. Такий недогляд справляє негативне враження про автора, його освіченість і компетентність.

II. Морфологічна природа первинної назви денотата є підставою для виокремлення іменникових (субстантивних), прикметникових (ад'єктивних), дієслівних (адвербіальних), прислівникових, числівникових описових конструкцій. Серед виявлених нами одиниць домінують субстантивні (*Срібна Земля, місто над Ужем, партія влади, партійно-фракційні боси* та інші). Адвербіальні перифрази (*горіти на роботі, демонструвати м'язи, не пасти задніх*) є фразеологічними одиницями, що «втратили зв'язок із конкретним ситуативним чи контекстуальним уживанням» [8, с. 472]. Як стверджує Г. Євсєєва, це кінцевий результат їх розвитку [4, с. 10].

III. Граматична структура перифраз різноманітна. Усі вилучені нами описові звороти мають вигляд словосполучень, з-поміж яких можна виокремити:

- 1) двокомпонентні: а) іменниково-прикметникові: *Основний Закон, офісний планктон, головний документ, заводські старожили, заводський Клондайк*; б) іменниково-

іменникові: *дім дівчорі, віт села, гарант Конституції, очільник держави, партія влади*; в) прийменниково-іменникові: *місто над Ужем, місто над Латорицею*; г) дієслівно-іменникові: *не пасти задніх, горіти на роботі, демонструвати м'язи*;

- 2) трикомпонентні: *лідер кавказьких ісламістів, чарівна підполонинська глибинка, прихильники конституційних змін, підприємницько-бізнесове ядро, вождь світового пролетаріату*;
- 3) багатоконпонентні: *локомотиви розвитку економіки та наповнення бюджету, третє за величиною закарпатське місто, представники новітньої кримсько-політичної еліти*.

Таким чином, перифрази є складним явищем мови і мовлення, зміст і межі якого ще остаточно не окреслені. Основними рисами перифрастичних одиниць, на нашу думку, є описовість та експресивність. З-поміж виявлених нами перифраз переважують okazіональні субстантивні утворення переважно дво- і трикомпонентної структури. Роль перифрастичних одиниць тісно пов'язана з функціями засобів масової інформації, і передусім інформативною, функцією формування громадської думки, впливу на реципієнта тощо. Використання вторинних номінацій увиразнює мовлення засобів масової інформації і посилює дієвість медіатексту, їм властиві такі основні функції: номінативна, текстотвірна, експресивна, оцінна, сугестивна.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2004.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985.
3. Евдокимова Е. В. Прагматический и лингвокультурологический аспекты перифраз и сходных стилистических приемов в газетно-журнальном дискурсе (на материале прессы Великобритании и США): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Евдокимова Елена Владимировна. – Иркутск, 2008. – 172 с.
4. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Євсєєва Галина Петрівна. – Дніпропетровськ, 2002. – 22 с.
5. Пискач О. Д. Перифрази в газетно-публіцистичному тексті (на матеріалі закарпатської преси) / Ольга Пискач // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2005. – Вип. 8. – С. 245 – 251.
6. Пискач О., Ліва Н. Структурно-семантичні та стилістичні особливості перифраз (на матеріалі закарпатської періодики) / Ольга Пискач, Наталія Ліва // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія. – 2007. – Вип. 17. – С. 100 – 103.
7. Сиривля М. А. Перифраз как экспрессивное средство газеты (семантико-прагматический аспект): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Сиривля Мадина Александровна. – Костанай, 2007. – 193 с.
8. Українська мова: енциклопедія / [Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Шаповалова Галина Валентинівна – кандидат філол. наук, доцент кафедри журналістики УжНУ.